

**SAAMENKIELISTEN AINEENOPETTAJIEN KOULUTUKSEN NYKYTILA JA
KEHITTÄMISTARPEET**

Ellen Pautamo, Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto

"Saamenkielistä opetusta ei voi tarjota, koska meillä ei ole riittävästi päteviä saamenkielisiä opettajia."

"Meillä ei ole saamenkielistä aineenopetusta yläluokilla, koska oppilaat eivät valitse saamenkielistä opetusta tullessaan peruskoulun yläluokille."

"Saamenkielisiä lapsia on niin vähän, että on vaikeaa järjestää opetusta ja saada kokoon tarpeeksi suuria opetusryhmiä."

"Saamenkielistä aineenopetusta antavat pääasiassa luokanopettajat, joilla ei välttämättä ole aineenopettajan pätevyyttä opetettavassa aineessa."

**GIELLAGAS-INSTITUUTTI
Oulun yliopisto, 2010**

SISÄLLYS

1. JOHDANTO – Taustaa, tavoitteet ja toteutus.....	3
2. SAAMENKIELISTEN AINEENOPETTAJIEN KOULUTUS.....	4
2.1. Aineenopettajan kelpoisuusvaatimukset Suomessa.....	4
2.2. Erilaisia polkuja aineenopettajaksi	5
2.2.1. <i>Yliopiston perusopiskelijat ja saamen kielen aineenopettajakoulutus</i>	5
2.2.2. <i>Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet.....</i>	6
2.3. Erillinen saamenkielisten aineenopettajien koulutus Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa.....	7
2.4. Saamelainen korkeakoulu ja Norjan opettajankoulutuksen valtakunnallinen uudistus.....	10
3. SAAMEN OPETUKSEN TILANNE SAAMELAISALUEEN KUNNISSA	12
3.1. Opetustarjonta sekä oppilas- ja tuntimäärät.....	13
3.1.1. Inari	13
3.1.2. Enontekiö	15
3.1.3. Utsjoki	18
3.1.4. Sodankylä.....	19
3.2. Yhteenvedo saamelaisalueen saamen kielen ja saamenkielisestä opetuksesta sekä opettajatilanteesta	19
4. SAAMEN KIELEN JA SAAMENKIELISEN OPETUKSEN ERITYSPIIRTEITÄ	20
4.1. Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen rahoituksesta	20
4.2. Saamenkielisen opetuksen arvioinnista.....	21
4.3. Saame ja suomi äidinkielenä - tuntijakauma	22
4. 4. Vanhempien näkemyksiä saamenkielisestä opetuksesta	23
5. TOIMENPIDE-EHDOTUKSET	24
6. LOPUKSI	28
LÄHTEET.....	31

1. JOHDANTO – Taustaa, tavoitteet ja toteutus

Giellagas-instituutti on Oulun yliopiston humanistiseen tiedekuntaan kuuluva yksikkö, jossa tutkitaan ja opetetaan saamen kieltä ja saamelaiskulttuuria. Vuodesta 2001 lähtien sillä on ollut Opetusministeriön osoittama valtakunnallinen vastuu järjestää ja edistää saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin ylläpitämistä ja opetusta ja tutkimusta Suomessa.

Keväällä 2010 Giellagas-instituutti julkaisi selvityksen saamen kielten ja saamelaiskulttuurin koulutustarpeista Suomessa (Rasmus, Minna 2010: *Saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin koulutustarpeet Suomessa*). Selvityksen tavoitteena on parantaa instituutin koulutustarjontaa sekä edistää ja kohdentaa tutkimusta. Yksi selvityksen tärkeimmistä kysymyksistä oli, millaisia asiantuntijoita saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin aloilla nyt ja tulevaisuudessa tarvitaan. Selvityksen tulos oli selkeä: **saamen kielten opettajia ja saamen kieltä taitavia aineenopettajia tarvitaan mahdollisimman pian.**

Tästä syystä Giellagas käynnisti **saamenkielisten* aineenopettajien koulutusta koskevan selvitystyön** huhtikuussa 2010. Työn tarkoituksena on kartoittaa saamenkielisen aineenopetuksen tilanne ja tarpeet kentällä sekä tehdä toimenpide-ehdotukset saamenkielisten aineenopettajien kouluttamiseksi. Selvityksen tekijäksi palkattiin FM Ellen Pautamo ajalle 1.4.-15.8.2010.

Selvitystyön alussa saamelaisalueen kuntien koulutoimille lähetettiin kirjallinen kysely, jonka tarkoituksena oli selvittää, miten saamen kielen ja saamenkielinen opetus on kouluissa järjestetty. Saamenkielisten opettajien koulutustilaisuudessa keväällä 2010 kartoitettiin saamen kielen/saamenkielisessä opetuksessa olevien opettajien ajatuksia ja ehdotuksia saamenkielisestä aineenopetuksesta ja aineenopettajakoulutuksesta. Lisäksi selvitystyön aikana tavattiin saamelaisalueen kuntien koulutoimen johtoa kesäkuussa 2010 ja haastateltiin saamelaisalueen saamen kielen/saamenkielisiä opettajia puhelimitse. Edellisten lisäksi selvitystyön aikana on oltu yhteydessä Lapin aluehallintovirastossa saamenkielisiä ja saamenkielen opetusta koskevia asioita hoitavaan virkamieheen sekä Saamelaiskäräjien koulutussihteeriin.

Aineenopettajakoulutuksen kehittämistarpeita selvittäneen AINO-hankkeen mukaan valtakunnallisen aineenopettajakoulutuksen ennakoinnin lähtökohtana on **jokaisen koululaisen ja opiskelijan oikeus saada pätevän opettajan opetusta** (AINO-raportti 2008, s. 53). Tämän tavoitteen on katsottava Suomessa koskevan myös saamenkielisiä oppilaita.

* Tässä raportissa käytetään rinnakkain termejä saamen kieli/ saamen kielet, joilla molemmilla viitataan kaikkiin Suomessa puhuttaviin saamen kieliin: inarinsaameen, koltansaamen ja pohjoissaameen, mikäli kieltä ei ole erikseen mainittu.

Suomessa on vuonna 2010 käynnistynyt saamen kielen elvytysohjelma. Valtioneuvoston eduskunnalle antamassa selonteossa Suomen ihmisoikeuspolitiikasta (VNS/2009) on asetettu tavoitteeksi saamen kielen elvytysohjelman laatiminen. Ohjelman tavoitteena on nykyistä kokonaisvaltaisempi ja pitkäjänteisempi toiminta saamen kielten säilymisen ja kehittämisen varmistamiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriö on 24.9.2010 nimennyt saamen kielen elvyttämishojelman laatimisen työryhmän ja ohjausryhmän. Ohjausryhmässä on myös Giellgas-instituutin edustaja. (Liite 1 ministeriön asettamispäätös).

2. SAAMENKIELISTEN AINEENOPETTAJIEN KOULUTUS

Saamenkielen aineenopettajien (äidinkieli (saame) ja kirjallisuus opetettavana aineena) koulutuksesta vastaa Suomessa Oulun yliopiston Giellagas-instituutti. Opiskelijat, joiden pääaineena on saamen kieli, voivat valita aineenopettajan koulutuksen. Lisäksi saamenkielisten aineenopettajien tarpeeseen on pyritty vastaamaan vuonna 1999 alkaneen erillisen aineenopettajakoulutusprojektin kautta (siitä enemmän ks. luku 2.3.) Tämän projektin aikana on tehty yhteistyötä Lapin yliopiston ja Norjassa sijaitsevan Saamelaisen korkeakoulun/Sámi allaskuvlan kanssa (Somby 2005/2006; Sámi allaskuvlasta enemmän ks. kappale 2.4.). Lapin yliopisto tarjoaa saamen kielen perusopintoja (25 op) sivuaineena luokanopettajiksi valmistuville. Giellagas-instituutilla on yhteistyösopimukset sekä Saamelaisen korkeakoulun että Lapin yliopiston kanssa. Yhteistyösopimuksen puitteissa opiskelija voi sujuvasti esim. täydentää opintojaan toisessa korkeakoulussa. Lisäksi Giellagas on yhteistyössä Inarissa sijaitsevan Saamelaisalueen koulutuskeskuksen kanssa ja onnistunut siten viemään korkeakouluopintoja pohjoiseen, lähemmäksi opiskelijoita (esim. Inarinsaamen koulutushanke sekä DAVVI-koulutusprojekti).

2.1. Aineenopettajan kelpoisuusvaatimukset Suomessa

Perusopetuksessa aineenopetusta antavalta opettajalta vaaditaan¹ kussakin **opetettavassa aineessa vähintään 60 op** (väh. 35 ov) laajuiset aineenopettajan koulutukseen kuuluvat opetettavan aineen **perus- ja aineopinnot**. Lukiossa aineenopetusta antavalta vaaditaan yhdessä opetettavassa aineessa vähintään 120 op (väh. 55 ov) laajuiset perus-, aine- ja syventävät opinnot ja kaikissa muissa aineissa vähintään 60 op:n (väh. 35 ov) perus- ja aineopinnot.

1 Aineenopettajien kelpoisuusvaatimukset on määritelty asetuksessa 986/1998 (asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista) sekä muutosasetuksessa 865/2005 (asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun asetuksen muuttamisesta).

Lisäksi aineenopettajalta vaaditaan **ylempi korkeakoulututkinto** ja vähintään **60 op:n** (väh. 35 ov) laajuiset **opettajan pedagogiset opinnot**. Opettajan pedagogiset opinnot voivat olla kandidaatin ja maisterin tutkinnon sivuaineena tai ne voidaan suorittaa tutkinnon erillisenä opintokokonaisuutena. Opinnot antavat laaja-alaiset valmiudet toimia opettajana esimerkiksi peruskoulussa, lukiossa, ammatillisessa oppilaitoksessa, ammattikorkeakoulussa, kansanopistossa tai kansalaisopistossa. Opettajan pedagogiset opinnot koostuvat yleisen kasvustustieteen ja opetettavan aineen ainedidaktiikan opinnoista, opetusharjoittelusta ja valinnaisista opinnoista.

Aineenopetusta voi lisäksi antaa myös henkilö, jolle opetushallitus on antanut kelpoisuustodistuksen Islannissa, Norjassa, Ruotsissa tai Tanskassa saadun opettajankoulutuksen perusteella.

2.2. Erilaisia polkuja aineenopettajaksi

Aineenopettajaksi haluavalle löytyy erilaisia polkuja tavoitteen saavuttamiseksi. Yliopistojen käytännöt eroavat jonkin verran toisistaan siinä, missä opintojen vaiheessa opiskelijat voivat hakea opettajan pedagogisten opintojen opinto-oikeutta ja minkä verran edeltäviä opintoja hakijoilta edellytetään. Myös hakukertojen määrä voi olla rajattu.

Useassa yliopistossa on myös mahdollista hakeutua tiettyjen aineiden aineenopettajan suuntautumisvaihtoehtoon nk. **suoravalinnan kautta**. Opiskelija hakeutuu tällöin jo kesän päävalinnassa suoraan tietyn aineen aineenopettajan suuntautumisvaihtoehtoon ja saa opinto-oikeudet kaikkiin opintokokonaisuuksiin, joita edellytetään aineenopettajan kelpoisuuden saamiseksi. Aineenopettajan suuntautumisvaihtoehtoja on suoravalintana tarjolla erityisesti matemaattis-luonnontieteellisissä aineissa, kieliaineissa (ei saamen kielessä) sekä taito- ja taideaineissa. Suoravalintakäytäntöjen yleisyys vaihtelee yliopistoittain.

2.2.1. Yliopiston perusopiskelijat ja saamen kielen aineenopettajakoulutus

Yliopiston tutkinto-opiskelijan on mahdollista hakea aineenopettajakoulutukseen. Valinta tehdään soveltuvuuskokeen ja opintomenestyksen perusteella. Pedagogisen pätevyyden tuottavat opettajan pedagogiset opinnot, joiden laajuus on 60 op. Esim. Oulun yliopistossa opinnot sisältyvät osin kandidaatintutkintoon (25 op, 3. opiskeluvuosi) ja osin maisterintutkintoon (35 op, 4. opiskeluvuosi).

Saamen kielen aineenopettajakoulutus. Saamen kielen opettajaksi opiskelevat suorittavat saamen kielen perus-, aine- ja syventäviä opintoja (120 op), kirjallisuuden sovelletut perusopinnot (26 op), saamelaisen kulttuurin perusopinnot (25 op), opettajan pedagogiset opinnot (60 op) sekä puheviestinnän opintoja (5 op).

Opettajan pedagogiset opinnot sisältyvät osin kandidaatintutkintoon ja osin maisterintutkintoon. Kandidaatintutkintoon sisältyy 25 op ja maisterintutkintoon loput 35 op ja näin ollen opinnot suoritetaan kahden lukuvuoden aikana. Kandidaatintutkintoon sisällytettävät perusopinnot suoritetaan kolmannen opiskeluvuoden aikana ja maisterintutkintoon kuuluvat aineopinnot välittömästi tämän jälkeen opiskelijan neljäntenä opiskeluvuotena. Aineenopettajan viran saamisen ehtona on aina maisterintutkinto ja vaadittavat opinnot opetettavassa aineessa tai opetettavissa aineissa. Esimerkiksi äidinkieli (saame) ja kirjallisuus opetettavana aineena (laajuus vähintään 120 op) ja muissa opetettavissa aineissa 60 op.

Opiskelijat laativat henkilökohtaiset opintosuunnitelmat (HOPSit) yhdessä kasvatustieteen laitoksen ja Giellagas-instituutin aineenopettajakoulutuksesta vastaavan lehtorin kanssa. Aineenopettajakoulutuksen teoreettiset opinnot suoritetaan Oulussa ja opetusharjoittelu tapahtuu pohjoisessa. Opettajan pedagogiset opinnot koostuvat kasvatustieteen perusopinnoista (26 op), ainedidaktiikan opinnoista (12 op), opetusharjoittelusta (19 op) ja valinnaisista opinnoista (3 op).

Valinta opettajan pedagogisiin opintoihin tehdään soveltuvuuskokeen ja opintomenestyksen perusteella. Soveltuvuuskokeeseen voi osallistua kaksi kertaa kolmen ensimmäisen opiskelulukukauden aikana. Kokeita järjestetään yksi kevätlukukaudella ja yksi syyslukukaudella. Ensimmäisen vuoden opiskelijoille ensimmäiseksi kokeeksi suositellaan kevään koetta. Päätös valinnasta opintoihin tehdään toisen opiskeluvuoden syyslukukauden lopulla tai heti kevätlukukauden alussa ja opiskelijalle ilmoitetaan opintojen suoritusajankohta. Opettajankoulutuksen aloituspaikkamääriä saamen kielessä on kuusi.

Saamen kielen aineenopettajia on Oulu yliopistosta valmistunut tähän mennessä kuusi (6). (tieto syksyllä 2010 amanuenssi M. Jomppanen/ K. Kaskela).

2.2.2. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet

Opettajan pedagogiset opinnot yliopistossa. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet voivat hakea opinto-oikeutta *erillisinä opintoina suoritettaviin opettajan pedagogisiin opintoihin*. Edellytyksenä on, että hakijalla on tutkintonsa sisällä tai sen lisäksi suoritettuna riittävä määrä

opetettavan aineen opintoja. Erillisiä opettajan pedagogisia opintoja tarjoavat Helsingin, Jyväskylän, Lapin, Oulun ja Turun yliopistot sekä Åbo Akademi.

Opettajan pedagogiset opinnot ammattikorkeakoulussa. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet voivat hakeutua aikuisopetuksen tehtäviin suuntautuviin erillisiin opettajan pedagogisiin opintoihin (60 op) johonkin seuraavista ammattikorkeakouluista. HELIA Ammatillinen opettajakorkeakoulu, Hämeen ammatillinen opettajakorkeakoulu, Jyväskylän Ammatillinen opettajakorkeakoulu, Oulun Ammatillinen opettajakorkeakoulu, Tampereen Ammatillinen opettajakorkeakoulu.

Luokanopettajasta aineenopettajaksi. Luokanopettajalla tai luokanopettajaksi valmistuvalla on mahdollisuus hankkia ns. *kaksoiskelpoisuus* eli hankkia luokanopettajan kelpoisuuden lisäksi myös aineenopettajan kelpoisuus opiskelemalla sivuaineena riittävä määrä opetettavan aineen opintoja. Tämä mahdollisuus on myös opinto-ohjaajan tai erityisopettajan koulutusohjelmassa opiskelevilla ja siitä valmistuneilla.

Aineenopettajat, jotka haluavat laajentaa opetuskelpoisuuttaan. Myös aineenopettajat voivat laajentaa kelpoisuuttaan suorittamalla yliopistossa *jostakin opetettavasta aineesta erillisinä opintoina* vähintään joko 120 opintopisteen (55 opintoviikon) laajuiset opinnot tai 60 opintopisteen (35 opintoviikon) laajuiset opinnot. Opettajan pedagogisia opintoja ei tarvitse suorittaa uudelleen kelpoisuuden saamiseksi. Aineenopettajat voivat myös hankkia *luokanopettajan kelpoisuuden* suorittamalla luokanopettajan koulutukseen kuuluvat monialaiset opinnot. Osa yliopistoista tarjoaa ns. aineenopettajan *pätevöittämiskoulutusta*, jonka kautta on mahdollista saavuttaa tietyn aineen opettajan kelpoisuus. Pätevöittämiskoulutusta järjestetään erityisesti niissä aineissa, joissa on pula pätevistä opettajista. Koulutusten kohderyhmänä ovat tavallisimmin sellaiset henkilöt, jotka toimivat tietyn aineen opettajina ilman kyseisen aineen opettajan kelpoisuutta. (AINO, s. 5-6.)

2.3. Erillinen saamenkielisten aineenopettajien koulutus Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa

Erillinen saamenkielinen aineenopettajakoulutus käynnistyi, kun Opetusministeriön lokakuussa 1998 asettama työryhmä teki (helmikuussa 1999) ehdotuksen saamenkielisten opettajien kouluttamiseksi (Opetusministeriön työryhmien muistioita 19: 1999). Saamenkielinen aineenopettajakoulutusprojekti alkoi vuonna 1999 Oulun yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa, josta se vuonna 2001 siirtyi samana vuonna perustettuun Giellagas-instituuttiin. Saamenkieliseen aineenopettajakoulutukseen kuului myös Oulun yliopiston saamenkielisten pääaineopiskelijoiden opettaja-koulutuksen kehittäminen ja koordinointi.

Saamenkielisten aineenopettajien koulutusprojekti toteutettiin yhteistyössä Giellagas-instituutin ja Lapin yliopiston kanssa. Opiskelijat valittiin joko Oulun tai Lapin yliopiston opiskelijoiksi. Koulutuksen käytännön tavoitteena oli kouluttaa nopeasti saamenkielisiä aineenopettajia ja siten tukea ja kehittää saamenkielisten lasten ja nuorten koulussa tapahtuvaa omakielistä kasvatusta ja opetusta. Koulutuksen perimmäisenä tavoitteena oli koulussa tapahtuvan saamenkielisen opetuksen kehittäminen siten, että se tukisi mahdollisimman hyvin oppilaiden saamelaista identiteettiä, saamen kielen taitojen kehittymistä ja saamelaiskulttuurin erityispiirteiden säilymistä (OPM:n työryhmän muistio 1999: 11).

Opintojen käytännön järjestelyt. Peruseriaatteena saamenkielisen aineenopettajakoulutuksen järjestämisessä oli olemassa olevan opetustarjonnan hyödyntäminen ja soveltaminen kyseisen koulutuksen kannalta tarkoituksenmukaisesti. Katsottiin, että ei ole mahdollista järjestää opintopaketteja kokonaan erikseen ko. koulutuksen opiskelijoille. Poikkeuksena tästä olivat kaikille opiskelijoille yhteiset jaksot, mm. saamen kielen opinnot, saamenkielisen oppimateriaalin ja saamenkielisen opetussuunnitelman laatimiseen sekä kaksikielisyyteen ja kaksikieliseen opetukseen liittyvät opetusjaksot. Erillinen saamenkielisten aineenopettajien koulutus koski käytännössä ainoastaan pohjoissaamenkielistä aineenopettajakoulutusta. Inarin- ja koltansaamenkielisiä aineenopettajia ei tämän koulutuksen kautta ole valmistunut.

Opintojen tavoitteena oli, että mahdollisimman suuri osa opinnoista voidaan suorittaa saamelaisalueella. Koulutuksessa pyrittiin hyödyntämään tieto- ja viestintätekniiikan luomia mahdollisuuksia. Lisäksi koulutusta varten jokaiselle koulutukseen osallistujalle laadittiin henkilökohtaiset opetussuunnitelmat.

Kokemuksia koulutuksesta. Saamenkielistä aineenopettajakoulutusta on järjestetty pääasiassa työn ohessa opiskeleville opiskelijoille henkilökohtaisten opetussuunnitelmien pohjalta. Työn ohessa suoritettavana järjestelmä on ollut hidas pätevien aineenopettajien saamiseksi. Samoin opetuksen rahoitus on ollut ongelma koko koulutuksen ajan. Opiskelijoita on tuettu pienin stipendein, mutta kokonaisuudessaan järjestelmä ei ole pystynyt vastaamaan saamenkielisen opetuksen tarpeisiin. (Muistio, Somby, 24.2.2006.)

Koulutuksessa on sen toiminnan ajan ollut mukana yhteensä 41 opiskelijaa, joista vuoteen 2010 mennessä aineenopettajakoulutuksen hankkineita on neljä (4) (Somby, Muistio 24.2.2006).

Huhtikuussa 2010 Lapin aluehallintovirasto ja Giellagas-instituutti järjestivät pohjoissaamenkielisille opettajille kielenhuoltopäivät (12.-13.4.2010 Saamen kielen kielenhuolto, Lapin aluehallintovirasto ja Giellagas-instituutti). Koulutuspäiville osallistui kaikkiaan 18 opettajaa, joista yhdeksän (9) opettajaa vastasi kyselyyn (liite 2). Kyselyn perusteella tuli esille mm. seuraavia kommentteja:

- lähiopetusjaksoja kertyy opintojen aikana paljon
- matkat koulutuspaikalle (lähinnä Oulu ja Rovaniemi) ovat pitkät
- työn ohessa osallistuminen käytännössä mahdotonta, koska saamenkielisen opettajan työ on lisäksi varsin vaativaa heterogeenisten oppilasryhmien ja oppimateriaalipuutteen takia
- varsinkin perheellisellä osallistuminen "iltakoulutukseen" työpäivän päätteeksi on vaikeaa, vaikka opetus olisi lähempänäkin
- koulutukseen osallistuminen kallista (kuluja aiheuttavat pitkät matkat sekä palkattomat virkavapaat omasta työstä)

Koulutuksen parantamiseksi esitettyjä ehdotuksia olivat mm. opetuksen tuominen lähemmäksi, etäopetusmahdollisuuksien tehokkaampi hyödyntäminen, opettajan pedagogisten opintojen "tuominen" lähemmäksi opiskelijoita, palkallisten virkavapaiden mahdollistaminen tai tulotason putoamista kompensoivien rahoitusmuotojen hankkiminen ja siten opiskelun mahdollistaminen kokopäiväopiskeluna.

Opintojen sisältöön toivottiin enemmän saamelaisperspektiiviä, kielen ja kulttuurin huomioonottamista, kaksi- ja monikielisyyspedagogiikkaa, kielen elvytykseen liittyvää tietoa (tietoa kielikylypyopetuksesta) sekä alkuperäiskansafilosofiaa. Saamen kielen ainedidaktiikan opintoihin toivottiin sekä äidinkielen että vieraan kielen didaktiikkaa, koska saamen opettaja joutuu usein opettamaan saamea sekä äidinkielenä että vieraana kielenä.

Kyselyyn vastanneiden opettajien joukossa oli kiinnostusta seuraaviin opintoihin: erityypedagogiikka, kuvataide, saamen käsityöt, saamen kieli, alkuopetus, historia, saamelainen kirjallisuus ja matematiikka.

Opettajien vastaukset ilmentävät samoja tuloksia kuin opetuksen suhteen tuli esille Giellagas-instituutin selvityksessä saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin koulutustarpeista Suomessa (Rasmus, Minna 2010: Saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin koulutustarpeet Suomessa).

Inarinsaamen koulutusprojekti 2009-2010. Elokuussa 2010 päättyi Oulun yliopiston Giellagas-instituutin ja Anarâškielâ servi ry:n (Inarinsaamen kielen yhdistys) ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen yhteistyössä toteuttaman inarinsaamen kielen täydennyskoulutusprojekti. Inarinsaamenkielisessä yhteisössä on tilanne, jossa työikäisiä kielenpuhujia on aivan liian vähän suhteessa lapsiin ja vanhempiin ikäluokkiin. Ongelma on vaikuttanut esim. opettajien saatavuuteen, mediatarjontaan ja oppimateriaalitalanteeseen. Inarinsaamen kielen täydennyskoulutus suunniteltiin paikkaamaan kielenpuhujayhteisössä vallitsevaa työntekijäpulaa ja koulutukseen osallistuneiden tavoitteena oli saavuttaa sujuva inarinsaamen kielen taito.

Vuoden kestävän intensiivisen koulutuksen ajaksi opiskelijat irrottautuivat työ- ja opiskelupaikoistaan yksilöllisesti räätälöidyn rahoituksen turvin. Opiskelijoiden toimeentulo koostui vuoden aikana mm. Työ- ja

elinkeinohallinnon koulutustuesta, Koulutusrahaston aikuiskoulutustuesta, saamen kielilakiin perustuvasta oikeusministeriön valtionavustuksesta ja Suomen Kulttuurirahaston myöntämistä stipendeistä. Kulttuurirahasto rahoitti pääosin myös koulutusta edeltäneen puolitoistavuotisen suunnitteluvaiheen, jonka ansiosta koulutuksesta saatiin räätälöityä mahdollisimman hyvin tarpeita vastaava, monipuolinen kokonaisuus. Täydennyskoulutuksen suoritti 17 opiskelijaa. (puhelinkeskustelu koulutuksen suunnittelijan I. Moilasen kanssa sekä Lehdistö tiedote 3.8.2010, täydennyskoulutuksen johtaja, Olthuis 3.8.2010).

Inarinsaamen kielen intensiivinen täydennyskoulutus on osoitus siitä, että **saamen kielen kohdalla on välttämätöntä panostaa intensiiviseen täsmäkoulutukseen**, mikäli aiotaan nopeasti saada ratkaisuja vallitsevaan aineenopettajapulaan. Työn ohessa opiskelu on liian hidaskäyttö tie nykyisen saamenkielisen aineenopettajapulan ratkaisemiseksi.

2.4. Saamelainen korkeakoulu ja Norjan opettajankoulutuksen valtakunnallinen uudistus

Norjassa toimii Saamelainen korkeakoulu (virallinen nimi Sámi allaskuvla/ Sámi University college), joka kouluttaa mm. saamenkielisiä lastentarhanopettajia ja luokanopettajia. Korkeakoulu antaa opetusta mm. seuraavissa aineissa: Saamen kieli ja kirjallisuus, kaksikielisyys/monikulttuurisuus-pedagogiikka, alkuperäiskansatieto, erityispedagogiikka, oppimateriaalipedagogiikka sekä saamelainen johtamiskoulutus. Saamelaisessa korkeakoulussa on mahdollista suorittaa mm. seuraavat korkeakoulututkinnot: maisterin tutkinto (master) saamen kielessä ja kirjallisuudessa; kandidaatin tutkinto (bachelor) duodjissa eli saamelaiskäsityössä, poronhoito-opissa sekä journalistiikassa.

Selvitystyön yhteydessä järjestettiin tapaaminen Saamelaisen korkeakoulun opetustoimen johtajan (Oahpahusjodiheadji/Oahppokonsuleanta, Inger Ellen Eira Gaup) kanssa kesäkuun 18. Norjan Koutokeinossa. Sen lisäksi Saamelaisen korkeakoulun professori Vuokko Hirvonen on antanut selvitykselle lisätietoja saamelaisen korkeakoulun koulutustarjonnasta sekä Norjan opettajankoulutus-uudistuksesta (sähköposti 26.11.2010).

Norjassa on toteutettu mittava opettajankoulutus uudistus, joka on astunut voimaan 1.3.2010 ja koskee lukuvuonna 2010-11 aloittaneita opiskelijoita. Aikaisempi, koko peruskoulun kattava opettajankoulutus (dábálašoahpaheadjeoahppu) on uudistuksessa jaettu kahteen osaan: alaluokkien opettajankoulutukseen joka kattaa 1.-7. luokat ja yläluokkien opettajankoulutukseen, joka kattaa vuosiluokat 5.-10. Samalla opiskelijoiden tutkintoon kuuluvien aineiden määrä vähenee ja opiskeltavien aineiden hallintaa vahvistetaan/syvennetään. Tämä uudistus koskee myös saamelaista opettajankoulutusta. Peruskoulun opettajankoulutusta säädetään erillisillä

lakiasetuksilla, joista toinen koskee kansallista opettajankoulutusta ja toinen saamelaista opettajankoulutusta (Liite 3: Láhkaásahus sámii vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpuid 1.-7. dási ja 5.-10. dási rámmaplánii).

Saamelaista opettajankoulutusta koskeva lakiasetus on yhdenvertainen kansallisen lakiasetuksen kanssa. Lisäksi kansallista opettajankoulutusta säätelevässä asetuksessa on erillinen momentti, joka velvoittaa sisällyttämään koulutukseen erillisen osion saamelaiskulttuurista ja kielestä. Opetussuunnitelmissa päätetään mm. kaikille yhteisistä/pakollisista aineista ja siitä, missä vaiheessa kutakin ainetta neljän vuoden opettajaopintojen aikana opiskellaan.

Saamen opetussuunnitelmassa peruskoulun opettajaopinnoissa alaluokkien (1.-7. lk) opetukseen suuntautuneessa opetuksessa kaikille pakollisina aineina ovat: pedagogiikka ja oppilaantuntemus 60 op, matematiikka 30 op, saamen kieli 30 op ja norjan kieli 30 op.

Yläluokkien (5.-10. lk) opetuksen suuntautumisvaihtoehdossa kaikille pakollisena aineena opiskellaan pedagogiikkaa ja oppilaantuntemusta (60 op). Muutoin Saamelaisen korkeakoulun tulee järjestää opiskelumahdollisuudet siten, että opiskelijoilla on mahdollisuus myös ulkomailla opiskeluun yhden lukukauden verran 4-vuotisten peruskoulun opettajaopintojen aikana.

Tutkinnon rakenne on saamen opetussuunnitelman mukaisesti seuraava:

Peruskoulunopettajan tutkinto luokkien 1-7 opetusta varten:

1.-3. opiskeluvuosi

Opetusharjoittelu

Pedagogiikka ja oppilaantuntemus 60 op

Saamen kieli 30 op

Norjan kieli 30 op

Matematiikka 30 op

Valinnainen oppiaine 60 op

4. opiskeluvuosi

Opetusharjoittelu

Valinnainen oppiaine 60 op, mahdollisesti kaksi ainetta, joista kummastakin suoritetaan 30 op ja joista toinen voi olla 30 op:n laajuinen peruskoulussa opetettava oppiaine

Peruskoulunopettajan tutkinto luokkien 5-10 opetusta varten:

1.-3. opiskeluvuosi

Opetusharjoittelu

Pedagogiikka ja oppilaantuntemus 60 op

(jakaantuu tavallisesti siten, että 15 op suoritetaan kahtena ensimmäisenä opiskeluvuonna ja 30 op kolmantena opiskeluvuonna)

Valinnainen oppiaine I 60 op

Valinnainen oppiaine II 60 op

4. opiskeluvuosi

Opetusharjoittelu

Valinnainen oppiaine III 60 op

(mahdollisesti kaksi oppiainetta, joista kummastakin suoritetaan 30 op, ja joista toinen voi olla 30 op:n laajuinen peruskoulussa opetettava oppiaine)

Norjan uusi opettajankoulutus uudistus lähentyy Suomen aineenopettajakoulutusta, jossa yläluokkien opettajilla on syventävät tiedot valitsemistaan opetettavista aineista.

3. SAAMEN OPETUKSEN TILANNE SAAMELAISALUEEN KUNNISSA

Saamen opetuksen tilanteen kartoittamiseksi tehtiin saamelaisalueen (Enontekiö, Inari, Utsjoki ja Sodankylä) kuntien koulutoimille huhtikuussa 2010 kysely (Liite 4), jossa pyydettiin tietoja mm. seuraavista asioista:

- 1) Kuinka monta tuntia kunnassa annetaan saamen kielen tai saamenkielistä opetusta viikossa?
- 2) Minkä aineiden opetusta kunnassa annetaan saameksi ja mille luokkasteille?
- 3) Mikä on saamen kielen ja saamenkielisten opettajien määrää ja monellako saamen opettajalla on muodollinen pätevyys?
- 4) Mihin opetettaviin aineisiin on tarvetta saamenkielisille opettajille nyt ja lähitulevaisuudessa?
- 5) Millaisia saamen kielen opetukseen liittyviä kehityssuunnitelmia kunnassa on ja mitä vaatimuksia tämä asettaa saamenkieliselle opettajakoulutukselle?
- 6) Mikäli kunnassa ei ole saamenkielistä aineenopetusta, mikä on siihen syynä?

Vastauksissa kuntia pyydettiin myös erittelemään, mistä saamen kielestä on kyse.

Inarin ja Sodankylän kuntien koulutoimet vastasivat lähetettyihin kysymyksiin kirjallisesti. Lisäksi tietoja on kerätty saamelaisalueen koulutoimien tapaamisissa kesäkuussa 2010: 11.6.2010 Enontekiön rehtori Arne Mäkelä ja 16.6.2010 Enontekiön koulutoimen toimistosihteeri Taina Harju, 14.6.2010, Inarin koulutoimen johtaja Katriina Morottaja (mukana saamelaiskäräjien koulutussihteeri Ulla Aikio-Puoskari) ja 15.6.2010 Utsjoen rehtori Arja Alaraudanjoki.

Enontekiöllä haastateltiin muutamia kunnan saamen opettajia puhelimitse (Elna Magga, Taina Syväjärvi, Sinikka Labba) saamen opetuksen tilanteen kartoittamiseksi. Muutamat Enontekiön saamenkielisessä opetuksessa olevien lasten vanhemmista olivat yhteydessä selvityksen tekijään informoidakseen saamen opetuksen tilasta.

3.1. Opetustarjonta sekä oppilas- ja tuntimäärät

3.1.1. Inari

Inarissa on viisi peruskoulua (Inarin koulu, Ivalon alakoulu, Ivalon yläkoulu, Sevettijärven koulu ja Törmäsen koulu) sekä Ivalossa lukio. Inarin koulutoimen alaisuudessa oli lukuvuonna 2009-10 yhteensä 774 oppilasta, ja heistä saamen kielen ja saamenkieliseen opetukseen (jatkossa *saamen opetus*; kun tarkoitetaan pelkkää saamen kielen opetusta, se mainitaan erikseen.) osallistui 213 oppilasta eli 27,5 %n koko oppilasmäärästä. Inarin kunnassa annetaan opetusta kaikilla saamen kielillä, pohjois-, inarin- ja koltansaamen kielellä. Sen lisäksi kunnan opettajat antavat etäopetusta muualle Suomeen. Pohjoissaamen kielen opetukseen osallistui 174 oppilasta, inarinsaamen kielen opetukseen 24 oppilasta ja koltansaamen kielen opetukseen 17 oppilasta. Pohjoissaamenkielisessä opetuksessa oli 43 oppilasta, inarinsaamenkielisessä opetuksessa 12 oppilasta ja koltansaamenkielisessä opetuksessa 2 oppilasta. Inarissa saamen kielen lukijat voivat myös valita valinnaisaineeksi toisen saamen kielen. Luvut taulukkona saamelaiskäräjien keräämien saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen oppilasmäärästä lukuvuonna 2009-10 (Liite 5).

Inarissa saameksi opetetaan lähes kaikkia aineita, eniten kuitenkin pohjoissaameksi, lisäksi alaluokilla on myös inarin- ja koltansaamen opetuksessa olevia oppilaita. Saamen kielen ja saamenkielistä opetusta (peruopetus ja lukio) Inarin kunnassa annettiin kunnan omille oppilaille lukuvuonna 2009-2010 yhteensä **267 viikkotuntia**, joka jakautui siten, että inarinsaamen tunteja oli 53 (sisältäen 4 etäopetustuntia/vko), pohjoissaamen tunteja 195 ja koltansaamen tunteja oli 19. Kaikenkaikkiaan saamen opetusta annettiin pohjoissaamen etäopetustunnit mukaan lukien 269 tuntia.

Inarin kunnassa on kerätty tietoa saamenkielisen ja saamen kielen opetuksen kehityksestä 1999 vuodesta lähtien (Liite 6). Tilastot osoittavat, että Inarin kunnassa saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen oppilasmäärät ovat prosentuaalisesti kasvaneet vaikka oppilasmäärät kokonaisuutena ovat laskusuuntaiset, kuten monissa pohjoisen kunnissa viime vuosina. Esimerkiksi lukuvuonna 2005-06 saamen opetuksessa olevia oppilaita oli 17,6 % eli 168 oppilasta koko Inarin kunnan oppilasmäärästä (955 oppilasta), kun taas viime lukuvuonna (2009-10) se oli 27,5 % (213 oppilasta) kunnan koko oppilasmäärästä (774 oppilasta). Samoin saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen tuntimäärät ovat lisääntyneet reilussa kymmenessä vuodessa seuraavasti: 1999-2000 toteutui saamen opetuksessa 184 tuntia eli 7,6 % kokonaistuntimäärästä (2 414,7 h) ja lukuvuonna 2009-2010 saamen opetuksen viikkotuntimäärä oli 267 tuntia eli 12,9 % opetuksen kokonaistuntimäärästä (2067,3 h) eli määrällisesti Inarin kunnassa on tapahtunut 83 opetustunnin lisäys saamen opetukseen kymmenessä vuodessa.

Saamen kielillä Inarin kunnassa opetetaan äidinkieltä, matematiikkaa, ympäristötietoa, fysiikka-kemiaa, uskontoa, historiaa, musiikkia, kuvataidetta, käsityötä ja liikuntaa vuosiluokilla 1-6. Vuosiluokilla 7-9 opetetaan äidinkieltä, matematiikkaa, biologiaa, maantietoa, terveystietoa, uskontoa, historiaa ja kuvataidetta eli siis lähes kaikkia aineita. Koltansaamenkielistä opetusta on ainostaan alaluokilla Sevettijärven koulussa.

Aineenopettajatarve on Inarin kunnan koulutoimen mukaan **kaikissa aineissa ja kaikissa saamen kielissä**. Varsinkin inarin- ja koltansaameen tarvitaan päteviä opettajia.

Koltansaamea opettaa Inarin kunnassa yksi opettaja, inarinsaamea lukuvuonna 2009-2010 kaksi opettajaa ja lukuvuodelle 2010-11 on tarkoitus saada inarinsaameen kolmas opettaja, joka työskentelisi yläluokkien opetuksessa. Pohjoissaamenkielisiä opettajia on kahdeksan (8), joista opettajan pätevyys on seitsemällä (7) opettajalla. Opettajat on valittu kunnassa luokanopettajan vakanssiin, johon heillä on muodollinen pätevyys, mutta virassa on velvollisuutena opettaa myös saamen kielellä. Muodollista pätevyyttä saamenkieliseen aineenopetukseen ei heillä välttämättä ole.

Inarin koulutoimella on tarkoituksena lisätä saamen opetusta, varsinkin pienemmissä saamen kielissä. Aineenopetustilanteesta koulutoimenjohtaja toi esille sen, että pienissä kouluissa ja pienissä saamenkielisissä ryhmissä opettaja joutuu opettamaan hyvin useita aineita saadakseen opetusvelvollisuutensa täyteen. Tämän takia muodollisen pätevyyden hankkiminen nykyisen aineenopetusjärjestelmän puitteissa on opettajille haastellinen tehtävä. Inarin- ja koltansaamen osalta koulutoimenjohtaja toi esille opettajien koulutuksesta sen, että ylemmän asteen koulutusta on näillä pienemmillä saamen kielillä tarjolla satunnaisesti tai ei ollenkaan. Myös opettajien rekrytointi on haasteellista, koska näitä kieliä äidinkielenään puhuvia on vähän.

3.1.2. Enontekiö

Enontekiöllä on neljä peruskoulua: Hetan yhtenäinen peruskoulu, Karesuvannon, Peltovuoman ja Kilpisjärven koulut sekä Enontekiön lukio. Enontekiön koulutoimen alaisuudessa on tänä lukuvuonna (2010-11) yhteensä 158 oppilasta (tilanne 16.6.2010*, Hetan koulutoimen toimistos sihteeri sekä tarkennettu sähköposti 26.11.2010).

Hetan yhtenäinen peruskoulu aloitti toimintansa vuonna 2005. Samoissa tiloissa toimii myös Enontekiön lukio. Hetan yhtenäisessä peruskoulussa ovat luokat 0-9 ja oppilaita lukuvuonna 2010-11 yhteensä 107. Saamenkielistä opetusta on annetaan Hetan koulussa alaluokilla: 0-1 lk, 3 oppilasta ja 3-5 lk, 8 oppilasta. Saamen kieltä voi lisäksi lukea koulussa sekä äidinkielenä että valinnaisena kielenä ensimmäiseltä luokalta lähtien. Lähes puolet (46 oppilasta) Hetan yhtenäisen peruskoulun oppilaista (yhteensä 107 oppilasta) on mukana joko saamen kielen tai saamenkielisessä opetuksessa.

Hetan koulun yläluokilla 6 oppilasta lukee saamea äidinkielenään¹ ja sen lisäksi kaksi oppilasta ovat valinneet uskonnonopetuksen saamen kielellä. 19 oppilasta 1-7 luokilta ovat valinneet vapaaehtoiseksi kieleksi saamen kielen. Saamea voi myös lukea valinnaisena kielenä 8. luokalta lähtien (2 oppilasta 2010-11). Sámi duodji eli saamelainen käsityö on myös yhtenä valinnaisaineena ja sen on valinnut kuluvalle lukuvuodelle 6 oppilasta.

Saamen kielen tai saamenkielisessä opetuksessa on Hetan koulussa ja lukiossa yhteensä 54 oppilasta (äidinkielenä saamea lukee 5 oppilasta lukiossa). Saamen kieli on ilmoitettujen oppilasmäärien mukaan suosittu aine peruskoulun alaluokilla, mutta oppilasmäärä pienenee kovasti yläluokille mentäessä.

Enontekiön kunnan vuosien 2010-2015 oppilasmääräennusteen (tieto koulutoimen sihteeriltä) mukaan kokonaisoppilasmäärä vähenee noin 20 oppilalla vuoteen 2015 mennessä. Oppilasennusteissa ei ole erikseen arvioitu oppilasmääriä saamenkielistä opetusta varten.

Enontekiöllä on oppilaita saamenkielisessä opetuksessa sekä Hetan, Karesuvannon että Kilpisjärven kouluissa alaluokilla. Peruskoulun yläluokilla saamenkielinen opetus loppuu lähes täysin (tällä hetkellä saamen käsityön ja uskonnon tunteja lukuunottamatta).

* Kaikki Enontekiön oppilas- ja tuntimääriä ilmoittavat luvut kertovat lukuvuoden 2010-11 tilanteesta, joka oli koulutoimen tiedossa 16.6.2010.

Saamen kielen ja saamenkielinen opetus Hetan yhtenäisessä peruskoulussa ja lukiossa lukuvuonna 2010-11:

	luokat	0-9	lukio
Saamenkielinen opetus		11	
Saamen kieli äidinkielenä		6	5
Vapaaehtoinen saame		19	
Saamen kieli valinnaisena (9. lk)		2	5
Uskonto saameksi		2 (ovat myös saame äi -ryhmässä)	
Sámi duodji		6 (2 oppilasta saame äi -ryhmässä)	
Yhteensä Hetan peruskoulu ja lukio		54 oppilasta	
Karesuvanto (saamenkielinen opetus)		8	
(vapaaehtoinen saame)		9	
Kilpisjärvi (saamenkielinen opetus)		2	
(vapaaehtoinen saame)		4	
Peltovuoma (vapaaehtoinen saame)		5	

Yhteensä Enontekiöllä

82 oppilasta

Enontekiöllä saamen opetuksessa (saamen kielen tai saamenkielisessä opetuksessa) on yhteensä 82 oppilasta lukuvuonna 2010-2011. Lukuvuonna 2009-2010 saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen oppilasmäärä oli Enontekiöllä yhteensä 80 oppilasta (Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimiston tilastot 2010.)

Saamen kielen opetuksen kokonaistuntimääriä ei ollut haastatteluhetkellä saatavilla.

Opettajatilanne Hetan peruskoulussa. Hetan peruskoulussa on kolme saamenkielistä opettajaa lv 2010-11 (1 luokanopettaja, 2 lehtoria, 1 tuntiopettaja, joista 1 viransijaisuus (lehtori) täyttämättä. Koulussa tarjottavaa saamenkielistä uskonnonopetusta varten ei ole muodollisesti pätevää opettajaa. Muuta aineenopetusta koulussa ei ole.

Karesuvannon koulu. Karesuvannon koulussa on kuluvana lukuvuonna 2010-11 yhteensä 23 oppilasta. Opetusta annetaan luokilla 0-6 sekä suomen- että saamen kielellä. Saamenkielistä opetusta annetaan kahdessa opetusryhmässä: 0-1 lk ja 4-6 ja oppilaita näissä ryhmissä on yhteensä kahdeksan (8). Koulussa on kaksi saamenkielistä luokanopettajaa.

Kilpisjärven koulu. Kilpisjärven koulussa opetetaan luokilla 0-9. Kilpisjärvellä on yksi peruskoulun luokanopettajan virka velvollisuudella opettaa saamen kieltä ja saamen kielellä. Saameksi opetetaan lähes kaikkia aineita, matematiikkaa, uskontoa, ympäristötietoa, biologiaa ja maantietoa, historiaa, terveystietoa, yhteiskuntaoppia ja saamen kieltä. Koska oppilasryhmät ovat pieniä, yksi opettaja huolehtii opetuksesta sekä ala-asteen että yläasteen aikana. Saamenkieliseen opetukseen sisältyvät myös saamen käsityötunnit ja saamenkieliset projektitunnit, joita ovat esim. Taikalamppuverkoston saamelaisen lastenkulttuurikeskuksen järjestämät projektitunnit.

Enontekiön rehtorin tapaamisessa rehtori toi esille seuraavaa: Saamenkielisen opetuksen oppilasmäärät ovat hyvin pieniä. Oppilaat eivät valitse saamenkielistä opetusta yläluokilla, siksi sitä ei järjestetä. (Enontekiöllä yläluokille tulevat oppilaat voivat vapaasti valita, mitä aineita he haluavat lukea saameksi.) Ainoa, jota saamenkieliset oppilaat ovat tavallisesti valinneet saameksi on uskonto. Hetan koulussa järjestetään myös saamen käsityön opetusta, joka on ollut suosittua oppilaiden keskuudessa. Rehtorin mielestä ei ole välttämättä mielekästä erottaa jo alkuaan pieniä ikäryhmiä kahteen eri ryhmään kielen perusteella, mutta pääsyyksi saamenkielisen aineenopetuksen puutteeseen rehtori toi esille sen, että yläluokille tulevat oppilaat eivät valitse saamenkielistä opetusta.

Enontekiöllä kiinnitettiin lukuvuonna 2009-10 lisäksi huomiota saamenkielisten lasten suomen kielen taitoon. Tämän takia saamenkielisten lasten suomen kielen tunteja on lisätty. Rehtori toi haastattelussa esille haasteellisen tilanteen saamenkielisen opetuksen järjestämisessä. Päteviä opettajia on helpompi saada suomenkieliseen kuin saamenkieliseen tai jopa saamen kielen aineenopetukseen. Lisäksi saamen opetuksen oppilasmäärät ovat niin pieniä, että kunnan saamen opetukseen saama valtionavustus (siitä enemmän, ks. kappale 4.1.) on kiinni yksittäisten oppilaiden valinnoista.

Enontekiöllä rehtori ei tuonut esille erityistä tarvetta saamenkielisten aineenopettajien kouluttamiseksi, koska Hetan peruskoulun yläluokilla ei ole viime vuosina valittu saamenkielistä opetusta uskonnon- ja saamen käsityön opetusta lukuun ottamatta.

Eriyinen piirre Hetan koulussa on myös se, että saamea äidinkielenään lukevat vaihtavat äidinkielen vapaaehtoiseksi kieleksi yläluokilla. Rehtorin mukaan syynä ovat ehkä lähinnä opetuksen käytännönjärjestelyt: kun saamenkieliset lukevat äidinkieltä, muilla saman luokan oppilailla on vapaatunti (äidinkielist oppilaat ovat suomenkielisessä opetuksessa, koska saamenkielisiä luokkia ei ole yläluokilla).

Enontekiön opettajien puhelinhaastattelut kesäkuussa 2010. Saamenkielisestä opetuksesta tulevat oppilaat ohjautuvat yläluokilla lähes poikkeuksetta suomenkieliseen opetukseen. Aikaisempina vuosina saameksi on opetettu mm. matematiikkaa, biologiaa ja historiaa nykyisen uskonnon ja saamen käsitöiden lisäksi. Opettajien mukaan oppilaiden on vaikea valita

saamenkielistä opetusta, koska saamenkielistä opetusta ei selkeästi tarjota esim. tietyissä aineissa, vaan aineet valikoituvat oppilaiden omien valintojen mukaan. Opettajien mielestä valinnanmahdollisuus johtaa siihen, että yläluokkien saamenkielisen tuntiopettajan opettavat aineet selviävät vasta oppilaiden tekemien valintojen jälkeen. Asiaa parantaisi opettajien mielestä selkeä tarjonta. Saamen opetusta voitaisiin tarjota esimerkiksi tiettyjen aineiden pakettina, mikäli kaikkia aineita ei voi opiskella saameksi. Lisäksi opettajat toivat esille sen, että saameksi pitäisi saada opiskella myös muita kuin vain lukuaineita, esim. taideaineita. Saamenkielistä opetusta tulisi kehittää suunnitelmallisesti ja varmistaa sen jatkuvuus. Vanhemmilla olisi helpompaa valita lapselleen saamenkielinen opetus, kun on varmuus sen jatkumisesta. Esimerkiksi nyt alaluokilla oleville saamenkielisten 0-2 ja 3-4 luokan oppilaiden yläluokkien aineenopetusta tulisi alkaa miettiä jo nyt. Lisäksi Karesuvannon saamenkieliseltä luokalta tulee koko ajan oppilaita yläkouluun. Opetusryhmät ovat saamessa pieniä ja heterogeenisiä, se on haaste myös opetuksessa.

3.1.3. Utsjoki

Utsjoen koulutoimeen kuuluu kolme peruskoulua: Utsjokisuun koulu, Karigasniemen koulu sekä Nuorgamin koulu. Lisäksi Utsjoella toimii Suomen ainoa saamelaislukio. Saamen kielen ja saamenkielisessä opetuksessa olevien oppilaiden lukumäärä oli lukuvuonna 2009-2010 yhteensä 81 (Saamelaskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimiston keräämät tilastotiedot, ks. liite 5).

Utsjoen kunnassa saamenkielistä opetusta annettiin keväällä 2009 yhteensä 97 oppilaalle ja syksyllä 2009 yhteensä 94 oppilaalle. Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen tuntimäärät olivat vuonna 2009 Utsjoen kunnassa lukion äidinkielen opetus mukaan lukien syksyllä 2009 yhteensä 314,5 viikkotuntia ja keväällä 298,5 viikkotuntia (tieto Utsjoen kunnan rehtorilta).

Saamenkielistä aineenopetusta on lähes 100 % kaikissa aineissa paitsi valinnaisaineissa, joissa niissäkin musiikkia ja saamelaista käsityötä voi valita saameksi.

Utsjoen saamen opetuksen opettajista (noin 15 opettajaa) suurin osa on päteviä luokanopettajia, mutta aineenopettajan pätevyyttä ei opettajilla ole vaikka he opettavat eri aineita saameksi ylimmillä luokka-asteilla. Saamenkielisen opetuksen parantamiseksi Utsjoella on rehtorin mukaan ryhdytty pohtimaan kaksikielisten aineenopettajien virkojen perustamista. Utsjoen kunnan oppilasennusteiden mukaan oppilasmäärä tulee kasvamaan saamenkielisen opetuksen puolella Utsjokisuun ja Karigasniemen kouluissa.

Saamenkielisten aineenopettajien koulutustarpeesta rehtori nosti esille historian ja yhteiskuntaopin sekä biologian ja maantiedon opetuksen tarpeen lähitulevaisuudessa, mutta kaikkiin opetettaviin aineisiin tulisi pätevöittää saamenkielisiä opettajia tai kouluttaa uusia opettajia. Rehtori nosti myös esille saamenkielisten erityisopettajien vähäisyyden. Lisäksi Karigasniemen saamen opetuksen oppilasmäärät kasvavat, suomenkieliset opetusryhmät pienenevät. Rehtori mainitsi syyksi ehkä sen, että Karigasniemellä on vain saamenkielinen päivähoito, jossa ovat sekä suomen- että saamenkieliset lapset ja hoitajat osaavat molempia kieliä.

3.1.4. Sodankylä

Sodankylän koulutoimi toimitti vastaukset selvityksen kyselyyn kirjallisesti. Sodankylän koulutoimen alla saamenkielistä opetusta järjestettiin lukuvuodella 2009-2010 yhteensä 22 viikkotuntia ja saamen kielen opetusta 27,4 tuntia. Saamen opetus tapahtuu pääasiassa Vuotson koulussa (luokat 0-9) (apulaisrehtori Varis, puhelinkeskustelu kesäkuussa 2010), mutta myös Sodankylän lukiossa sekä Kenan koulussa (luokat 0-9). Luokanopetusta on 2. luokalla ja lisäksi saamen kielellä on opetettu kuvaamataidon työpajoja (2 h/vko). Saamenkielistä aineenopetusta ei ole saamenkielisten lapsien vähäisen määrän vuoksi.

Saamen kielen opetuksessa on Sodankylässä lukuvuonna 2009-2010 yhteensä 52 oppilasta. Lukiossa tästä oppilasmäärästä on 5 ja yksi (1) oppilas on Vuotsossa saamenkielisessä opetuksessa eli suurin osa lukee saamea vapaaehtoisena tai valinnaisena kielenä (51).

Saamen opettajia on virassa yksi saamen kielen lehtori. Lisäksi saamen tunteja on myös luokanopettajalla. Saamen lehtorilla ei ole muodollista pätevyyttä. Mikäli saamenkielinen opetus lisääntyy, niin tarvetta saamenkieliselle aineenopetukselle tulee vuosiluokkien 7-9 aineissa sekä myös luokanopetuksessa. Vaikka erillisiä saamen opetuksen kehittämissuunnitelmia Sodankylän koulutoimessa ei ole laadittu, on tavoitteena koulutoimen mukaan säilyttää saamen opetuksen nykyinen taso ja saada myöhemmin päteviä aineenopettajia.

3.2. Yhteenveto saamelaisalueen saamen kielen ja saamenkielisestä opetuksesta sekä opettajatilanteesta

Saamelaisalueen kunnissa saamenkielinen opetus toteutuu 0-6 luokkien osalta kohtuullisesti. Peruskoulun alaluokilla toimivat saamenkieliset luokanopettajat ovat pääsääntöisesti opettajankoulutuksen läpikäyneitä. Peruskoulun yläluokilla opetusta on Inarissa ja Utsjoella. Vuosiluokilla 7-9 saamenkielinen opetus hoidetaan luokanopettaja/tuntiopettajien voimin, koska ei ole saatavilla

saamen kieltä osaavia aineenopettajia. Koltan- ja inarinsaamen osalta opetuksen järjestämien ei välttämättä toteudu kaikkien opetusta haluavien osalta, koska on pula sekä opettajista että myös vakavasti uhanalaisten kielten puhujista.

On huomionarvoista, että saamelaisopetuksen järjestäminen saamelaisten kotiseutualueella ei ole sidoksissa pohjoisen kuntien taloudelliseen tilanteeseen vaan opetusta varten kunnat saavat valtion rahoitusta, joka mahdollistaa opetuksen järjestämisen.

4. SAAMEN KIELEN JA SAAMENKIELISEN OPETUKSEN ERITYSPIIRTEITÄ

4.1. Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen rahoituksesta

Saamelaisalueen kunnat saavat opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain ja valtioneuvoston päätösten mukaisesti valtionavustusta perusopetuksen, lukiokoulutuksen ja ammatilliseen koulutuksen saamen kielten ja saamenkielistä opetusta varten siihen tarvittavan opetushenkilöstön palkkauskustannusten mukaisesti. Valtionavustuksen maksamisesta huolehtii Lapin aluehallintovirasto (AVI). Avustuksen maksuperusteena käytetään saamenkielisen opetuksen oppilas- ja opetustuntimäärää ja keskimääräisen oppilasryhmän koon tulee olla asianomaisessa opetuksessa 3. Vuodesta 1999 voimassa ollut säännös on kattanut saamelaisten kotiseutualueella saamen kielen ja saamenkielistä opetusta antaneille kunnille opettajien palkkauskulut lähes sataprosenttisesti.

Lapin aluehallintovirastosta (Torikka, 13.4.2010) saadun tiedon mukaan kyseinen valtionavustus kattoi vuonna 2010 saamelaisalueen kuntien saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen palkkauskustannukset täysimääräisesti. Viime vuosina avustus on ollut saamen opetusta varten yhteensä noin 1,5 milj. euroa, josta suurin osa jakautuu Utsjoen ja Inarin kuntien saamen opetukseen, koska siellä saamenkielistä opetusta järjestetään eniten.

Saamelaisalueen kunnat saivat lisäksi tänä vuonna (v. 2010) ensimmäistä kertaa valtion budjetista saamelaisten kotiseutualueen kunnan lisäosan. Saamelaisalueen kuntien tänä vuonna (2010) saama valtionavustus on valtion budjetissa yhteensä noin 3,2 milj. euroa. Valtionosuus lasketaan saamenkielisten osuuden perusteella eli esimerkiksi Utsjoen osuus saamelaisenemmistöisenä kuntana on tänä vuonna noin 1.1 milj. euroa. Enontekiö saa tänä vuonna vajaa 840 000 euroa, Inari noin 753 000 euroa ja Sodankylä noin 540 000 euroa (Valtionvarainministeriön kotisivut: www.vn.fi/valtiosuudet_2010).

4.2. Saamenkielisen opetuksen arvioinnista

Koulutuksen arviointi on Suomessa ollut lakisääteistä vuodesta 1999 lähtien, mutta siitä huolimatta saamelaisopetusta ei ole huomioitu kansallisissa arviointiohjelmissa. Opetusministeriö on vuonna 2007 selvittänyt opettajankoulutuksen tarvetta koko maassa vuoteen 2020 (*Opettajankoulutus 2020, Opetusministeriön muistioita ja selvityksiä 2007: 44*), ja Turun yliopisto on Opetusministeriön rahoittamana selvittänyt aineenopettajakoulutuksen nykytilaa ja kehittämistarpeita vuonna 2008 (*Aineenopettajakoulutuksen nykytila ja kehittämistarpeet, AINO-hankkeen loppuraportti 2008*). Valitettavasti kummassakaan näissä arvioinneissa ei ole mitenkään otettu huomioon saamenkielisen opettajakoulutuksen tilannetta ja kehittämistarpeita.

Viimeinen saamelaisopetusta käsittelevä laajempi arviointi on vuodelta 1997 (Saamelaisen koulutuksen tila peruskoulussa ja lukiossa, Opetushallitus 1997). Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimisto kerää vuosittain tilastotietoja saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen oppilas- ja tuntimääristä, mutta toimistolla ei ole resursseja laajempaan arviointiprosessiin. Saamelaisen koulutuspolitiikan tutkija, Aikio-Puoskari toteaaakin (2007:82), että *”Saamelaisopetuksen tilanteesta, kehittymisestä ja siinä saaduista oppimistuloksista, oppilaiden kielitaustasta tai opetussuunnitelman perusteissa asetettujen tavoitteiden toteutumisesta ei ole saatavilla luotettavia tietoja, koska saamelaisopetuksen arviointia ei ole käynnistetty”*.

Suomessa eri oppilaitoksissa toimivien opettajien kelpoisuustilannetta seurataan säännöllisesti. Tilastokeskus kokoaa kolmen vuoden välein valtakunnallista Opettajat Suomessa –selvitystä, johon on koottu kattavat tiedot Suomen koulujen opetushenkilökunnan kelpoisuustilanteesta. Viimeisin Opettajat Suomessa -selvitys on tehty kevätlukukauden 2008 tietojen pohjalta. Vaikka selvitys ei saamen kielen osalta olekaan kattava (selvityksessä on tilastoitu äidinkielen ja kirjallisuuden (saame äidinkielenä) opettajat, ei saamenkielistä opetusta), antaa se osviittaa siitä, että saamenkielisessä opetuksessa on huomattava puute pätevistä opettajista. Selvityksen mukaan yhdeksästä (9) saamen kielen perusopetuksen ja lukion lehtorista ja päätoimisesta tuntiopettajista muodollinen pätevyys on kolmella (3) opettajalla eli 33 %:lla. Koko maassa perusopetuksen ja lukiokoulutuksen kielten lehtoreista ja päätoimisista tuntiopettajista 93 %:lla oli muodollinen pätevyys. (Opettajat Suomessa 2008: 51.)

Saamelaisopetuksen tilanteessa on kentältä kuultavissa huolestuttavia piirteitä. Opetuksen systemaattinen arviointi- ja kehittämistyö puuttuu, mikä vaikuttaa osaltaan myös saamenkielisen aineenopetuksen edistämiseen. (ks. enemmän esim. Saamelaiskäräjien koulutuspolitiikkaan liittyvät lausunnot saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen tilasta (www.samediggi.fi/lausunnot) sekä Aikio-Puoskari 2007: *Saamelaisopetus osana suomalaista peruskoulua –kielenvaihdoksen vai revitalisaation edistäjä*).

Saamenkielisten oppilaiden saamen kieli vaatii erityishuomiota perusopetuksessa ja lukio-opetuksessa. Saamelaisen koulutuspolitiikan tutkija ja saamelaiskäräjien koulutussihteeri Aikio-Puoskari ehdottaa erityistä **kielensuojeluohjelmaa saamea äidinkielenä puhuvia oppilaita varten**. Saamen kielen kehittyminen tulisi taata yhdenvertaisesti suomen kielen kanssa. Toisaalta **saamea toisena tai vieraana kielenä lukeville tulisi laatia kielikylpyohjelma**, joka mahdollistaisi lasten kasvamisen toiminnalliseen kaksikielisyyteen (puhelinkeskustelu 12.4.10, Saamelaiskäräjien koulutussihteeri Aikio-Puoskari).

4.3. Saame ja suomi äidinkielenä - tuntijakauma

Perusopetuslain (12 §) mukaan äidinkielenä opetetaan opetuskielen mukaisesti mm. saamen kieltä. Valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteiden mukaan saamen kielen opetukseen liittyy aina myös suomen kieli. Käytännössä oppilaat saavat siten opetusta kahdessa äidinkielen oppiaineessa. Suomessa on olemassa erikseen opetussuunnitelma suomi saamenkielisille, joka on tarkoitettu saamea äidinkielenä opiskeleville.

Saamelaisalueen kunnissa ja myös kunnan sisällä eri kouluissa voi olla käytössä erilaisia tuntijakoratkaisuja suomi ja saame äidinkielenä yhteydessä. Tässä alla esitetään koottuna tiedot kuntien koulutoimilta saaduista tuntijakoratkaisuista (saame ja suomi äidinkielenä: 1.-6 -lk):

Inari

	1.lk	2. lk	3. lk	4. lk	5. lk	6. lk	
saame	7	7	4	4	3	3	28
suomi			2	2	1	1	6
							34

Hetan peruskoulu

	1.lk	2. lk	3. lk	4. lk	5. lk	6. lk	
saame	6	6	3	3	2	3	23
suomi	1	1	2	2	2	2	10
							33

Utsjoki

	1.lk	2. lk	3. lk	4. lk	5. lk	6. lk	
saame	6	6	4	4	3,5	2,5	26
suomi	1	1	2	2	1,5	1,5	10
							36

Saamen ja suomen äidinkielen opetus ei kaikkialla tapahdu saamea äidinkielenä lukeville omassa ryhmässään, vaan opetus voi tapahtua käytännössä niin, että saamen kielen oppilaat ovat samassa ryhmässä suomea äidinkielenään lukevien kanssa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että saamen oppilas on viikossa poissa niiltä suomen kielen tunneilta, jolloin hän opiskelee saamea. Mikäli molempien äidinkielten opettajat eivät tietoisesti seuraa ja suunnittele opetusta yhdessä, ei saamen oppilas välttämättä pysty seuraamaan suomen kielen opetusohjelmaa.

4. 4. Vanhempien näkemyksiä saamenkielisestä opetuksesta

Vaikka tämän selvityksen puitteissa ei ole ollut tarkoitus selvittää saamen opetuksen käytännön järjestelyjä eikä haastatella vanhempia saamenkielisestä opetuksesta, ovat jotkut vanhemmat olleet yhteydessä puhelimitse ja toimittaneet kirjallista materiaalia selvityksen tekijälle, jotta saamenkielisen opetuksen ongelmakohtiin puututtaisiin. Lisäksi selvityksen tekoajkaan nousi esille Utsjoen vanhempien tyytymättömyys kunnan saamenkielisen opetuksen tarjontaan ja siihen, että saamenkielisiä opettajia ei opetuksen tarpeesta huolimatta palkata (Sámi radion uutiset, Ávvir nr. 103, 9.6.2010).

Oppilaiden vanhemmat ovat halunneet tuoda esille mm. seuraavaa:

- koko koululaitoksen tulisi tukea lasten kasvamista saamenkielisyyteen (koulujen yleiset tilaisuudet kaksikielisiksi)
- koulujen kyltitys ym. "näkyvä" materiaali ja esim. todistukset tulisi myös olla saameksi
- koulujen juhla- ym. tilaisuudet myös saamen kielellä; nykyään ainoastaan saamenkieliset lapset käyttävät koulun tilaisuuksissa saamea
- **saamenkielisen luokan jatkuvuus yläkoulussa olisi taattava**; samoin yläluokilla opettavien aineiden opetukseen olisi rekrytoitava ja hankittava **päteviä opettajia**
- miksi ei selkeästi kehitetä ja rekrytoida aineenopettajia kuten suomenkieliseen opetukseen; suomenkielisten yläluokkien opetus tapahtuu pääosin pätevien aineenopettajien opetuksessa, saamenkielinen opetus ei – onko yhdenvertaista?
- koska saamenkielisten opettajien rekrytointi on vaikeaa, tulisi miettiä miten saamenkielisten opettajien vakansseista tehtäisiin houkuttelevia
- mm. saamenkielisen opetuksen oppimateriaalin vähyyys voitaisiin huomioida esim. opettajien opetusvelvollisuuden määrässä
- jos joka vuosi on pelättävä, että jatkuuko saamenkielinen opetus tai onko aineenopetusta saameksi, saadaankohan opettaja, saadaanko pätevä opettaja jne., niin se myös vaikuttaa vanhempien valintoihin mietittäessä laitetaanko lapsi suomen- vai saamenkieliseen opetukseen

- samoin lasten siirtely ryhmästä toiseen ja kokoaikainen epävarmuus opetuksen jatkuvuudesta ja laadusta syö pohjaa saamenkieliseltä opetukselta
- kun vanhempi valitsee lapselleen saamenkielisen opetuksen, tulisi olla varmuus, että opetus jatkuu saamenkielisinä samalla tavalla kuin se jatkuu suomenkielisessä opetuksessa olevilla lapsilla (heidän ei tarvitse pelätä, että opetusta ei ehkä ensi syksynä järjestetä vaan oppilaat voivat joutua kesken koulunkäyntiä vaihtamaan erikieliseen opetukseen)
- myös saamenkielisiä kouluavustajia ja iltapäivätoimintaa saameksi

Utsjoella tyytymättömyys saamenkielisen opetuksen järjestämiseen on johtanut ajatukseen perustaa saamenkielinen yksityiskoulu. Utsjoen yksityiskouluhankkeen takana on tyytymättömyys kunnan tarjoamaan saamen kielen tukeen. Yksityiskouluhankkeen toimijoiden mielestä Utsjoen kunnassa on kolme suomenkielistä koulua, joissa opetetaan saamea, mutta koulujen pääkielenä on suomen kieli. Vanhemmat haluavat saamelaista koulua hallintoineen ja opetuskielinen, kyse on siis sekä pedagogiikasta että koulun kielenkäyttökäytänteistä (Rasmussen/ Ávvir-sanomalehdessä, 9.6.2010).

Saamelaiskoulujen opetuksen sisältöön on paneuduttu syksyllä 2010 ilmestyneessä väitöskirjassa: *Saamelaiskoulun kulttuurisensitiivisyyttä etsimässä kasvatusantropologian keinoin* (Keskitalo, Pigga 2010). Siinä on tutkittu saamelaiskoulujen opetusta ja koulukulttuuria Norjassa. Väitöskirjan mukaan Norjan saamelaiskoulujen koulukulttuuri ei ole erityisen kulttuurisensitiivinen. Keskitalo toteaa Lapin yliopiston väitösuutisen (6.10.2010) mukaan, että saamelaisten oikeudet toteutuvat saamelaisten asuttamista maista parhaiten Norjassa. Siitä huolimatta saamelaiskoulut ovat edelleen ikään kuin norjalaisen ja saamelaisen koulun rajalla: ne ovat saamelaiskouluja, joiden opetusta hallitsee länsimainen koulukulttuuri ja länsimaiset kasvatusopit. Tämä sama lienee pitkälti verrattavissa myös saamelaisopetuksen tilanteeseen Suomessa.

5. TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

1) Ehdotukset liittyen saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen järjestämiseen ja kehittämiseen:

- Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen valtakunnallinen kokonaisseuranta- sekä arviointi- ja kehittämisvastuu tulee antaa Saamelaiskäräjille.

Tätä on esitetty jo aikaisemmin (mm. Saamelaiskäräjät koulutuspoliittisissa lausunnoissaan 2000-luvulla), mutta asia ei ole edennyt. Se että jollakin taholla on valtakunnallinen kokonaisvastuu saamenkielisen opetuksen kehittämisessä, vaikuttaa suoraan mm. yksittäisten oppilaiden mahdollisuuksiin saada koulutetun opettajan opetusta omalla kielellään.

- Saamenkielisen opetuksen seuranta ja arviointi tulee saattaa osaksi valtakunnallista opettajankoulutuksen seuranta ja kehitystyötä Suomessa seurataan tarkasti opettajankoulutusta ja ennakoitaan opettajankoulutuksen tarpeita valtakunnallisesti. On tärkeää, että myös saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen seuranta olisi vahvemmin mukana valtakunnallisessa opettajankoulutusseurannassa ja kehitystyössä, jotta saamenkielisen opetuksen kehitystyö ei jää satunnaiseksi ja yksittäisten opettajien harteille.
- Saamelaisalueen kuntien tulee yhdessä Saamelaiskäräjien kanssa tehdä yhteinen suunnitelma saamenkielisen opetuksen kehittämiseksi koko saamelaisalueella.

Saamenkielisten oppilaiden saamen kieli vaatii erityishuomiota perusopetuksessa ja lukio-opetuksessa, siksi

1. saamea äidinkielenä puhuville oppilaille tulee laatia erityinen kielensuojeluohjelma ja
 2. saamea toisena tai vieraana kielenä lukeville oppilaille tulee laatia erityinen kielikylpyohjelma.
- Saamelaisalueella tulisi perustaa
 1. Kaksikielisten aineenopettajien virkoja.
Tämä mahdollistaisi pätevien opettajien saamisen myös niihin kouluihin, joissa suomenkieliset opetusryhmät pienenevät.
 2. Useamman opetettavan aineen opettajanvirkoja.
Monesti pienissä kouluissa yhden aineen opettajalle ei riitä opetettavia tunteja, siksi saamenkielellä opettavat opettajat joutuvat opettamaan aineita, joihin heillä ei välttämättä ole koulutuksen antamaa pätevyyttä.
 - Saamelaisalueen ulkopuolelle

Tulee tehdä yhteinen suunnitelma saamen kielen opetuksen kehittämiseksi (Saamelaiskäräjät, kunnat ja kaupungit). Viimeisimpien tilastojen (Saamelaiskäräjät 2007: www.samediggi.fi/dokumentit/tilastot) mukaan noin 70 % alle 10-vuotiaista saamelaislapsista asuu laissa määritetyn (Laki saamelaiskäräjistä) saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Näiden saamelaislasten mahdollisuudet oman äidinkielen/äidinkieliseen opetukseen ovat olemattomat. Vain murto-osa lapsista saa oman kielen opetusta.

2) Ehdotukset aineenopettajakoulutuksen kehittämistä varten:

- Saamenkielisten aineenopettajien täydennyskoulutus ja sen rahoitus tulee ratkaista saamen kielen elvytysohjelmassa, jonka laatimisen OPM on aloittanut vuonna 2010.
- Saamenkielisten opettajien kouluttamiseksi tulee laatia pitkän tähtäimen toteuttamissuunnitelma. Erityisesti inarin- ja koltansaamen osalta tulee panostaa opettajien rekrytointiin.
Saamelaisalueen kuntien tulisi laatia saamenkielisen opetuksen kehittämissuunnitelma Aineenopettajakoulutus tulee suunnitella systemaattisesti aluksi kymmenelle seuraavalle vuodelle siten, että laaditaan tarkat määrälliset tavoitteet opettajien kouluttamiseksi. Esim. siten, että joka vuosi vuodesta 2013 lähtien valmistuu vähintään kolme (1-3) saamenkielistä aineenopettajaa.
- Giellagas-instituuttiin tulee perustaa saamenkielisen aineenopettajakoulutuksen koordinaattorin toimi.
Alan erityistilanne (kolme eri kieltä, hajallaan asuva kieliyhteisö, kielten uhanalaisuus, yhteistyö eri organisaatioiden kanssa Suomessa ja Pohjoismaissa, aineenopettajakoulutuksen sisällön kehittäminen jne.) vaatii panostusta ja resursseja.
- Saamenkielinen aineenopettajakoulutus järjestetään kohdentaen henkilökohtaisten opetussuunnitelmien pohjalta ja opiskelijoille taataan opiskelunaikainen toimeentulo.

3) Mitä polkuja aineenopettajaksi – ehdotukset saamenkielisten aineenopettajien kouluttamiseksi:

Saamenkielisten luokanopettajien pätevöittäminen aineenopettajaksi.

Tämä on suurin yksittäinen ryhmä, jonka kouluttaminen tulisi ainakin lähivuosina olla etusijalla. Haasteelliseksi tehtävän tekee se, että saman kunnan alueelta ei liene mahdollista koota isompaa koulutettavaa ryhmää yhtäaikaan, koska saman kunnan saamenkieliset opettajat tuskin voivat olla opiskeluvapaalla yhtä aikaa. Lähinnä eri kuntien opettajista koostuvat yhteiset opetusryhmät tulevat tällöin kyseeseen.

Tulee selvittää, miten eri aineiden aineopinnot on mahdollista suorittaa etä- ja monimuoto-opetuksena, jossa vaadittavien aineopinnot lisäksi otetaan huomioon saamelainen perspektiivi. Samalla tulee varmistaa esim. Norjassa suoritettavien erillisten opintopisteiden hyväksyttävyyden Suomessa siten, että kun opiskelija valitsee jonkun kurssin esim. Saamelaisesta korkeakoulusta, sen vastaavuus ja hyväksyttävyyden Suomessa on tiedossa opintoja aloitettaessa. (Opintojen järjestämistapa vrt. nyt käynnissä oleva Davvi-hanke.)

Opettajan pedagogisten opintojen järjestäminen saamelaisalueella

Korkeakoulututkinnon suorittanut voi pätevoidyää aineenopettajaksi suorittamalla erilliset opettajan pedagogiset opinnot.

Aineopintojen järjestäminen saamelaisalueella

Tulisi pohtia olisiko nyt Lapin yliopiston, Saamelaisalueen koulutuskeskuksen ja Giellagas-instituutin järjestämästä Davvi-koulutushankkeesta malliksi myös aineenopettajakoulutukseen.

Suomenkielisten aineenopettajien saamen kielen ja kulttuurin koulutus

Pätevien suomenkielisten aineenopettajien kielikoulutus (vrt. Inarinsaamelainen koulutusprojekti). Koulutuksen pääpaino saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin opetuksessa.

4) Opintojen rahoitus

- Saamenkielinen aineenopettajakoulutus järjestetään henkilökohtaisten opetussuunnitelmien (HOPS:n) pohjalta ja opiskelijoille on taattava opiskelunaikainen toimeentulo.
Esim. mahdollisuus opiskella palkallisella virkavapaalla, aikuisopintorahalla, mahdollisin stipendein tai kokonaan erillisen rahoituksen saaminen kielenelvytysohjelman kautta.

5) Ehdotukset aineenopettajakoulutuksen sisältöön liittyen:

- Tähänastinen saamenkielisten aineenopettajien koulutus on tarjonnut vähän koulutusta saamelaisesta perspektiivistä – koulutuksen sisältöön tulee sisällyttää enemmän alkuperäiskansafilosofiaa.
- Saamenkieliseen opettajankoulutuksen opetussisältöihin tarvitaan tietoa uhanalaisen kielen opettamiseen liittyvistä asioista. Saamen kielen ainedidaktisiin opintoihin tulee sisällyttää sekä äidinkielen että vieraan kielen didaktiikkaa.
- Kaikille saamelaislapsia opettaville on tarjottava saamen kielten ja kulttuurien täydennyskoulutusta sekä ajankohtaista tietoa saamen kielten tilanteesta Suomessa, Norjassa, Ruotsissa ja Venäjällä.
- Saamenkieliseen aineenopettajakoulutukseen tulee sisältyä uudenaikaisten oppimateriaalien tekoon ja käyttöön kuuluvaa koulutusta.
Virtuaaliopetustekniikan, tietokonepohjaisten opetusohjelmien ja opetuslaitteiden opettaminen tulee saattaa osaksi saamenkielisten aineenopettajien koulutusta.

- Uusien, innovatiivisten opetusmetodien kehittäminen.
Esim. jos opettajankoulutuslaitoksessa ei ole omakielistä opettajaa, tulee opintoja suoritettaessa olla mahdollisuus soveltaa teoriaa omalla kielellään; esim, biologian ja maantiedon opettajaksi opiskelevalla olisi mahdollisuus tehdä opinnäytetöitään ja oppimateriaalia omalla kielellään opintojen aikana huolimatta siitä, että opetus on suomeksi. **Tätä toimintaa varten tarvitaan korkeakoulutettua saamenkielistä opettajaresurssia varmistamaan opintosuoristusten arviointi.**

-Saamen kielen opettajat opettavat usein saamea sekä äidinkielenä että vapaaehtoisena/valinnaisena kielenä. Toisaalta elvytettävän kielen opetuksessa on ylipäätään hyötyä vieraan kielen didaktiikasta. Saamen kieli ja saamenkielinen aineenopettajakoulutus tarvitsee oman ainedidaktikon vakanssin Suomessa.

Vakanssia perustettaessa tulee ottaa huomioon saamen kielten yleinen tilanne, samoin se, että saamen kieleen ja nimenomaan kielenopetukseen liittyvää ainedidaktista tutkimusta ei juurikaan ole, opetussuunnitelmien ja opetusmateriaalien kehittäminen on pahasti kesken jne., samoin tulee huomioida vakanssin mahdollinen hyödyntäminen myös yhteispohjoismaisesti.

- Kielididaktiikkaan on lisättävä koulutusta kielenelvytyksestä ja ylipäätään liittää opetussisältöihin tietoa enemmän saamen kielen tilanteesta yhteiskunnassa ja ylipäätään vähemmistökielten asemasta ja haasteista.
Opettajille tulee antaa tietoa siitä, mitä kielenopetuksessa on otettava huomioon, kun on kyse uhanalaisesta kielestä.
- Saamelaista kirjallisuutta tulee sisällyttää enemmän saamen kielen opettajaopintoihin.
- Saamenkielisten aineenopettajien pedagogisten opintojen tulee sisältää alkuperäiskansafilosofiaa, kaksi- ja monikielisyyspedagogiikkaa, uhanlaisten kielten opettamiseen liittyvää didaktiikkaa sekä muuhun kielenelvytykseen liittyvää koulutusta.

6. LOPUKSI

Saamenkielisen opetuksen kehittämissuunnitelmia ei ole. Koulut eivät kerää systemaattisesti tilastoja pätevien opettajien määristä eivätkä myöskään oppilasennusteita saamenkielisen opetuksen suhteen. Inarin kunnan esille tuoma tarve, että saamenkielisiä päteviä opettajia tarvitaan kaikkiin aineisiin ja kaikissa saamen kielissä, on oltava koulutuksen lähtökohtana. Se, miten pienissä kouluissa opettajien opetusvelvollisuus saadaan täytettyä, tuo haastetta kouluksen suunnitteluun ja koulutettavien aineyhdistelmien valintaan. Opettajakoulutuksen järjestäjien ja perusopetuksen järjestäjien tulisi yhdessä laatia rekrytoimissuunnitelma saamenkielisten aineenopettajien saamiseksi tulevaisuudessa. Opettajien rekrytointi on

haastellista erityisesti inarin- ja koltansaamenkielisen opetuksen varmistamiseksi. Näiden kielten osalta yksilöllinen räätälöity koulutus vastannee parhaiten kentän tarpeisiin.

Saamenkielisen opetuksen kehittäminen on tulevaisuuden haaste. Se on merkittävä tekijä kun puhutaan saamen kielen säilymisestä ja kehittymisestä tulevaisuudessa. Vaikka peruskoulun alaluokilla on saamenkielisiä luokkia, on kunnissa vielä vähän tai ei lainkaan suunnitelmia opetuksen kehittämiseksi ja saamenkielisten opettajien rekrytoimiseksi ja opetuksen jatkuvuuden varmistamiseksi. Siksi saamenkieliset oppilaat joutuvat monesti suomenkieliseen opetukseen peruskoulun yläluokilla, viimeistään lukiossa.

Saamenkieliseen ja saamelaiskulttuuriin pohjautuvana opetukseen on kiinnitetty huomioita myös vasta julkaistussa (13.1.2011) YK:n raportissa. YK:n alkuperäiskansojen erityisraportoija James Anaya on laatinut raportin saamelaisten tilanteesta Pohjoismaissa (Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights and fundamental freedoms of indigenous people, James Anaya: The Situation of the Sami people in the Sápmi region of Norway, Sweden and Finland, 12.1.2011; Human Rights Council). YK:n alkuperäiskansojen erityisraportoija on YK:n alkuperäiskansa-asiantuntija, joka valvoo miten valtiot noudattavat kansainvälisiä sopimuksia ja suosituksia koskien maailman alkuperäiskansoja. Erityisraportoijan tulee analysoida ja valistaa kansainvälisissä päätösrikkomusasioissa, pyytää hallituksia pyrkimään tiettyihin asioihin ja tiedottaa YK:n ihmisoikeusneuvostolle alkuperäiskansojen ihmisoikeuksiin liittyvissä asioissa.

Saamen kielen ja koulutuksen suhteen YK:n raportissa (V. Conclusions and recommendations; D. Language and education, 87) esitetään, että Pohjoismaiden tulee entistä enemmän ponnistella saamen kielen elvyttämiseksi ja vahvistaa saamen kielen ja kulttuurin koulutusohjelmia, mm. kouluttamalla lisää päteviä saamenkielisiä opettajia. (Linkki raporttiin lähdeluettelossa).

Saamelaislasten opetuksesta ja opetuksen järjestämisestä tutkija Aikio-Puoskari (2007: 83) kirjoittaa:

Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen asema koulussa on yksi tärkeimmistä saamelaisen kansanryhmän tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä. Jotta koulu ei jatkaisi kansakoulun aikakaudelta periytynyttä kielenvaihdos-kehitystä vaan toimisi sen vastavoimana, tulisi saamelaisopetuksen asemaa ja saavutettavuutta ratkaisevasti parantaa lainsäädännön ja opetuksen rahoituksen keinoin. Saamen kielen opetuksesta kotiseutualueen ulkopuolella tulisi säätää erilliskysymyksenä ja mahdollistaa sekä äidinkielen että vieraan kielen opetus koko maassa. Tämän mahdollistamiseksi tulisi virtuaaliopetus ulottaa koko maahan ja

säättää jokaiselle saamelaisoppilaalle asuinpaikasta riippumaton oikeus saada vähintään oman kielen perusopetusta.

Saamen kielen tulevaisuuden ja kielellisten ihmisoikeuksien näkökulmasta saamenkielisen opetuksen lisääminen on ratkaisevan tärkeää. Jotta tämä olisi mahdollista, tulisi äidinkielen ja vieraan kielen opetuksen rinnalle rakentaa kolmas kielivaihtoehto niitä oppilaita varten, jotka tulevat aikaisempien vuosikymmenien kieli- ja koulutuspolitiikan seurauksena kielenvaihdoksen läpikäyneistä saamelaisperheistä. Kielivaihtoehdosta tulisi luoda kielenelvytysohjelma, jonka opetusmenetelmänä olisi kielikylpy ja jonka avulla voitaisiin korjata aiemmin opetushistoriassa aikaansaatuja vahinkoja.

Suomessa on vuonna 2010 käynnistetty saamen kielten elvyttämishanke. Kaikki saamen kielen ja saamenkielistä koulutusta käsittelevät tutkimukset, artikkelit, lausunnot sekä asiantuntijaraportit päätyvät samaan lopputulokseen: saamen kielten tilanne on hälyttävä ja jotain on tehtävä ja nopeasti. Sama koskee saamenkielisten opettajien koulutusta, koska opettajat ovat keskeisessä roolissa kielen elvyttämistyössä.

LÄHTEET

- saamelaisalueen kuntien koulutoimen kirjalliset vastaukset kyselyihin
- saamelaisalueen koulutoimen tapaamiset kesäkuussa 2010
- saamelaisopettajien kirjallinen kysely ja keskustelut huhtikuussa 2010 sekä puhelinkeskustelut kesäkuussa 2010

Aikio-Puoskari, Ulla 2007: *Saamelaisopetus osana suomalaista peruskoulua – kielenvaihdoksen vai revitalisaation edistäjä.* - Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 253. Helsinki 2007. 73–84.

http://www.sgr.fi/sust/sust253/sust253_aikiopuoskari.pdf

AINO = Korppas, Marjaana 2008: *Aineenopettajakoulutuksen nykytila ja kehittämistarpeet* – AINO-hankkeen loppuraportti 2008, Turun opettajankoulutuslaitos, Turun yliopisto.

<http://www.edu.utu.fi/laitokset/tokl/tutkimus/julkaisut/AINO.pdf>

Láhkaásahus sámi vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpuid 1.-7. dási ja 5.-10. dási rámmaplánii. 1.3.2010 annettu asetus Norja opettajankoulutuksesta.

Keskitalo, Pigga 2010: *Saamelaiskoulun kulttuurisensitiivisyyttä etsimässä kasvatusantropologian keinoin.* Dieđut 1. Sámi allaskuvla.

http://brage.bibsys.no/samall/handle/URN:NBN:no-bibsys_brage_14543

Rasmus, Minna 2010: *Saamen kielten ja saamelaiskulttuurin koulutustarpeet Suomessa.* Publications of Giellgas Institute, NR 13.

http://www oulu.fi/giellagas/tiedostot/AJANKOHTAISTA/MR_saamen_kielt_netiversio_080210.pdf

Rasmussen, Torkel 2010: *Ohcejoga priváhta sámeskuvlla ásaheapmi: - Vuordit ráđđádallamiid gielddain.* Ávvir nr. 103, 9.6.2010.

Saamelaisopetus kotiseutualueen ulkopuolella. *Saamelaiskäräjien koulutusraportti nro 1, 2009.* Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimisto.

(Nettipolku: www.samediggi.fi > dokumentit > selvitykset > Saamelaiskäräjien koulutusraportti nro 1.)

Saamelaisten koulutuksen tila peruskoulussa ja lukiossa. (toim. Esko Korkeakoski). Arvionti 5/97. Opetushallitus.

Saamenkielisten opettajien koulutus – *Sámegielat oahpaheaddjiid skuvlejupmi.* Opetusministeriön työryhmän muistioita 10:1999.

Saamen kielen ja saamenkielinen opetus Suomen kouluissa 2009-2010. Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimiston tilasto, Ulla Aikio-Puoskari, 2010.

Somby, Seija Risten 2005/2006: *Saamenkielinen aineenopettajakoulutus.* Muistio 3.3.2005/24.4.2006, Seija Risten Somby, lehtori/koordinaattori, Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto.

Opettajankoulutus 2020. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:44. Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto. 2007.

http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2007/Opettajankoulutus_2020.html

Opettajat Suomessa 2008. Toimittanut Timo Kumpulainen. Opetushallitus 2009.

http://www.oph.fi/julkaisut/2009/opettajat_suomessa_2008

YK:n raportti. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights and fundamental freedoms of indigenous people, **James Anaya:** The Situation of the Sami people in the Sápmi region of Norway, Sweden and Finland, 12.1.2011; Human Rights Council.

http://www2.ohchr.org/english/issues/indigenous/rapporteur/docs/Report_SR_SamiPeople.pdf

LIITTEET: LIITTELUETTELO

- Liite 1: Saamen kielen elvyttämishojelman laatimisen työryhmän ja ohjausryhmän asettaminen. Asettamispäätös, Opetus- ja kulttuuriministeriö 24.9.2001.
- Liite 2: Kysely opettajille: Saamenkielisten aineenopettajien koulutus. Huhtikuussa 2010.
- Liite 3: Asetus Norjan opettajakouluutksen uudistuksesta: Láhkaásahus sámii vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpuid 1.-7. dási ja 5.-10. dási rámmaplánii. Máhttodepartementa 1.3.2010, Norga.
- Liite 4: Kysely saamelaisalueen kunnille saamen kielen opetuksen nykytilanteesta kunnissa sekä tulevaisuuden opettajatarpeista.
- Liite 5: Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen oppilasmäärät lukuvuonna 2009-2010, Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimisto, Ulla Aikio-Puoskari.
- Liite 6: Inarin kunnan tilasto: Saamenkielinen ja saamen opetus vuosina 1999-2010, Inarin kunta, sivistysosasto.